

Милан Живановић
ЛАЗИН КРОС ЖИВОТУ УЗ НОС

Уредници
Сима Матић
Зоран Колунџија

Рецензент̄
Љуба Вукмановић

На корици
Урош Предић: *Лаза Косић*, уље, 1910.

МИЛАН ЖИВАНОВИЋ

Лазин крос ЖИВОТУ УЗ НОС

*Сѣо седамдесет̄ година од рођења
и сѣо година од смрти Лазе Косића
1841–1910.*

ТИСКИ ЦВЕТ
Нови Сад

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

Сто година у животу једног човека јесу пуна и ван-серијска старост, вероватно и доба смртоносног зрења. Шта је сто година у животу једне литературе? Непријатно питање за гомиле књига, студија, дисертација. Песничко знање и позвање више не заузимају посебно место у систему савремених вредности и новомиленијумског вредновања. Песници су гурнути у мишју рупу, а глобални аутоматизам и власт машинске интелигенције формирају нову слику света, без сентимента али и без ретуша. Поезија више не узима велике теме, она се бави интимистичким окрајцима и крхотинама доба које се пред последњим гутачима ватре распало у парампарчад. Сва је прилика да знаменити песници, а они су у дослуху у свим временима, више неће имати шта да кажу читаоцима новог искуства.

Неко је негде одлучио, и рекао, да се карика неће везати за карику, или нам се то, данас, само тако чини. Знамо шта је било, не знамо шта ће бити. Али нисмо хтели о томе. Пред нама је још један покушај да се, бар поводом стотог јубилеја, проговори о ингениозном претечи, песнику који је још отворено питање и иста таква рана за књижевност у којој није имао сигурно место ни самом појавом, ни каснијим целокупним опусом. Тако, и даље остаје велика, да ли и привлачна те-

ма др Лаза Костић (Ковиљ, 31. јануар 1841 – Беч, 9. децембар, 1910). Зачетник наше модерне поезије и поетике „међу јавом и мед сном”, онај волшебник који као да је са неког другог света крочио међу савременике и потпуно их збунио и надвисио до њиховог беса. Рођен у невреме, Лаза је, по свему, претекао своју епоху и то платио високом ценом. Још му није враћен цео стари дуг.

Песнику који је симбол модерне поезије и онда када је био тек усамљен глас, његов, српски род/народ, чији је био сав и пре свега, још није успео да подигне ни прави, честит, споменик. Само о томе, о том проклетству и немару, могла би се направити прекорна књига. Али кога то још занима, па још овде где се честито не зна шта се десило јуче, а тек прекјуче, где се историја боји своје истине, а политичка коректност бави филозофијом/релативизацијом основних премиса. На страну то што је Лаза Костић цео један век остао/преспавао на сомборском великом православном гробљу, као вечити подстанар у гробници Паланачких, са три жене, од којих је само једна била његова законита супруга – Јулијана Паланачки. У тој збрци година и имена, на црној мермерној пирамиди, ретки посетилац тешко да Костићево име може и наћи, оно је на ужој – тањој страни мермера, а где тек ставити венац или цвеће. Какве је био среће и личне карме, могао је завршити и у заједничкој гробници, на сиротињском гробљу, као Моцарт. И то је Лаза, и то смо ми.

Где је Лаза највише Лаза, ако га игде поуздано има? Потомци Флоберови сачували су сваки рукопис још из школских дана, савременици Толстоја су описали сваки његов миг. Наш Лаза Костић као да се трудио да иза себе остави што мање трагова ванлитерарне природе,

а и поједини из заоставштине, свеједно да ли и деликатни, уништени су због непотребног чувања истине о њему. Разуме се, у томе му је издашно помогла и наша тзв. средина са својим већ познатим „слухом” за вредности и документе/тугоменте. Остати са неспаљеним свежњем папирића у згрченој руци и узалудно трагати за нечим чега нема, једнако је важно сада колико и јуче, прекјуче, када је о судбини рукописног и осталог наслеђа одлучивао један лаик, лекар, додуше Костићев интимус и пријатељ, др Радивој Симоновић (Лединци, 1858 – Сомбор, 1950).

У најбољој намери, да склони све што би, по његовом суду, можда, бацало сенку, или „црнило” на свог ионако несрећног пријатеља, др Симоновић је наложио оставинску ватру и тим херостратским чином уклонио – никада се неће знати какве и колике – трагове песничке радионице и укупног контекста у коме се одвијао један сложен, знаменит живот и опус. Лазине књиге из непостојеће библиотеке, јер су од разних деоба и сеоба преостали једино лексикони, енциклопедије, али и *Вуков рјечник*, лежале су у корпама за веш, у шупи, да их развлачи ко и како хоће, а ретки рукописи и писма највећим делом су заложени у пећ, по кратком поступку, и строгој оцени доктора. Те „андрамоље”, непотребне ствари, вишак, како их Симоновић назива, могле су каквог жутокљунца/истраживача, навести на погрешан траг, и ето повода за (не)тачну слику наивно идеализованог пријатеља. Зато су ту ватра и ништа.

Ипак, да није било истог тог др Симоновића, да ли би било ичега осим већ за живота одштампаних дела и чланака Лазе Костића? Да је спасио само Лазин *Дневник*, писан пред Лазину смрт на француском језику, те *Листинове усјомена*, који се данас објављују под насло-

вом *Ишчекивано и доживљено*, др Симоновић је већ учи- нио много. Он је, поред тога, у чему је удела имао и „госпо- дин случај”, после двадесет го- дина, написао и своје *Успомене на Лазу Костића*, које су се најпре појављивале (1929–1930) у сомборском „Гласу на- рода” све док их 1986. није об- јавила Књижевна заједница Новог Сада, а приредио Ради- вој Стоканов.

Тој фрагментарности и ве- читом торзу кумовао је и сам Костић. Узимајући текст/дело као основу и извор свеколи- ког тумачења, он као да је за- зирао од побочних сведочан- става и ауторских експликација написаног/урађеног. Тако ће још 1888, док је чинодејствовао у Црној Гори, на директну понуду Александра Сандића да напише своје мемоаре, готово иронично рећи:

„Што се тиче моје биографије, то ти је мучан посао. Кад бих имао времена, то би била повелика књига кад бих расправљао све моменте који су психолошки, књи- жевнички и – политички занимљиви.”

Ко зна шта би се десило да је питач/понуђач био не- ко други, или у неко друго доба, али основна Лазина стратегија је, чини се, увек иста – песник је у делу, у тексту. Критичар/тумач је тек детектив који може и зна да се разабере у стваралачком плетиву. Тако је та- да мислио Лаза, без жеље да открива о себи више него

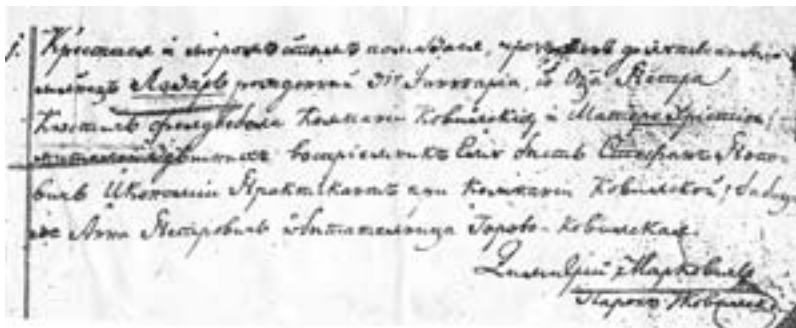
*Књига др Радивоја
Симоновића „Успомена
на др Лазу Костића”*

што то имагинација и песма подразумевају. Бежећи од био-библиографског приступа делу и аутору, он је све своје тајне и адуте скривао између редова, али само за виспрене и даровите. Штребери и папагаји, који кличу и понављају у хору, никада га нису претерано занимали. Можда ће и због тога бити наш најзначајнији песник који је официјелно најслабије оцењен, неко ко је дао понајвише, а добио понајмање. Али Лаза се у књижевној арени борио за венац грчког/олимпијског кова, а не паланачку славу и локално, високо место у произвољним историјама и приватним антологијама.

Зато ће и ова прича/књига о Лази Костићу нужно бити мозаична, сва од насумично посејаних изјава, признања, чланака, вербалих одливака духа и душе. Она је покушај да се у једној целини, хронолошки и у складу са значајем новог позитивизма укаже на све реперне тачке у Костићевом животу и стваралаштву. А укратко, и збирно, то је седамдесет година и за сада 18 књига *Сабраних дела*, колико је приређено под руком и уредништвом неуморног Костићевог биографа и тумача, академика Младена Лесковца (Сивац, 1904 – Нови Сад, 1990), а све као део важног издавачког пројекта Матице српске започетог објављивањем 1989. године.

РОЂЕЊЕ/КОВИЉ

За модерног песника, чини се, више није битно где се родио. Код Костића, поуздано, то није био случај. Иако га у својим тзв. завичајним песмама неће споменути ни на једном месту, Лаза ће Ковиљу дуговати много и онда када ће све нити бити наизглед покидане и испреpletене ширином његових најпознатијих плетисанки. Не треба заборавити, да је прва слика коју је будући песник угледао након рођења 31. јануара 1841. у кући на главном сокаку, под садашњим бројем 82, морала бити омеђена сводовима храма Вазнесења Господњег, а први звук мелодија горњоковилских звона. Недалеко је и чувени манастир Ковиљ из 13. века, који је, по предању, основао свети Сава.

Кршћење Лазе Костића уписао је 1. фебруара 1841. под бројем 13 њарох ковилски Димијриј Марковић

Касније, у Црној Гори, пишући 1885. о свом узору и претечи Гетеу, Костић ће записати: „Родио сам се у селу Ковиљу, поред манастира Ковиља... 1841. године, на Три Јерарха, у поноћи... Гете је, као што сам прича, угледао свет 28. августа, у подне, кад је куцкало дванаест у Франкфурту, 1749. Он усред жарког лета, ја у сред љуте зиме; он у по бијела дана, ја у по црне ноћи. Он у првоме погледу, обасут најобилатијом свјетлошћу полудневног сунца, најврелијих љетних дана, те му је можда и зато било све тако јасно што је у његово вријеме било јасно свјетској науци, и неколико још јасније. Геније полуднева није се могао задовољи-

*Црква Вазнесења Госїодњег
(Горњоковиљска) иодиђнутиа
између 1824. и 1829.*

Манасїир Ковиљ. Лиїиографїја Михаела Троха из 1837–1841.

ти сутонским створовима пјесничким, исплетеним пола сунчевим зраком пола мјесечином; њему као да је часом постанка било намијењено да обасја и дневно видјело науке, те ту науку умножи, да јој остави у наслијеђе што тек потоња покољења научара може оцијенит, и уважити. – Он, тако рећи, размажен свјетлошћу у часу свога постанка те је можда, већ и због тога и у пошљедњи свој час рекао 'Mehr Licht!'

А ја дошао на свијет у по најдуже ноћи, недочекан скоро никаквом другом свјетлошћу, осим блажено боног сјаја мајчиних очију, дахнуо првим дахом у топлој, наложеној одаји, а напољу најљућа зима, цича и мећава. Можда ми је и за то било суђено да проведем свој вијек у борби, посред разних противности и крајности, у непрестаном отимању, у вјечном укрштају, и да будем испитивач и проповједник тог начела.”

Са широких дворишних врата, црква и данас готово улази у бившу Лазину кућу, садашњи парохијални дом,

Кућа њодигнућа на њемељу родног Лазиног дома

*Ковиљчани верују да ова
пећ појиче из куће
Лазних родитеља*

у којој ништа није било Лазино, нити је тамо сачувано. Можда је то једино повећа тамнобраон каљева пећ, за коју се једино мисли да је остала и да је аутентична. Хроничару остаје да замишља да је управо она грејала Лазу дечака, у књизи крштења заведеног под бројем 13, цифром коју Костић никада није волео и од које је целог живота зазирао. Све остало је преобликовано до те мере да од свега није остао камен на камену.

Мајку Христину Јовановић и старијег брата Андрију, Лаза готово неће ни запамтити, јер рано умиру, док отац Петар

Костић, лепо Пера, војникује по ковиљским ритовима у чину капетана, да би касније био и заповедник Сомбора. Умро је у Новом Саду 1877. и сахрањен на Успенског гробљу. Врло брзо бригу старатељство о Костићу преузимају ујак Павле Јовановић и тетка Катарина, удова, снаха владике Платона Атанацковића (1788–1867). Атанацковић је био најпре епископ будимски, а кад се придружио српском покрету, премештен је за епископа бачког 1851–1867. Платон је био и председник Матице српске 1864–1867, а превео је неколико књига *Библије* и радио на богословској и школској књижевности.

О ковиљској родној кући неког трага даје нам и Лазино писмо Сими Поповићу (1844–1921), утицајној лич-

ности црногорске политичке сцене, упућено из Беча јануара 1877:

„По мом обећању требало је, да сам данас на Цетињу. Нисам крив, ако нисам. Остављен са свих страна, са неких и преварен, спао сам на то, да морам почети продавати своје имање мало по мало. Сад сам наредио да ми се прода једна кућа у селу, од које и онако немам прихода, а за коју ми је општина понудила 1500 fl., но та ће куповина бити ликвидна тек за два месеца, јер општински купови требају одобрења епархијског одбора, а то код ње при најбољој вољи – свугде су моји људи – не иде брже. Зато се обраћам теби, да ми набавиш, или од Маша, или – ако он не би био на Цетињу – од ког другог цетињског или которског Ротшилда на два месеца 1500 fl. или 150 наполеона. То би ми таман доста било да се опростим од Беча и да могу презимити – на Цетињу...”

Непоуздани гласови спомињаће из ковиљских дана још и учешће у демонстрацијама за време буне/рата 1848. у којима Лаза трчи, са стране, и маше српском тробојком. Но ту је и прича која је сам Лаза негде испричао/записао сећајући се раног детињства, када је већ растао у кући ујака и тетке Кате, „мајка Кате” Јовановић, како ју је звао:

„Отац ми је био у другом селу ’у стацији’, но погдје-кад би долазио да нас види и онда би се са мном позабавио. Тако једном приликом бјеху се сви домаћи окупили око њега, узме ме на крило и заподене разговор, више у шали, шта ће бити од мене. Но ја почнем озбиљно мислити о томе и станем их запиткивати.

- Кад ћу ја бити официр?
- То може брзо бити, тек што нарастеш.
- А кад ћу ја бити капетан?